

Güncel Bazı Örnekleri Bağlamında FETVADA KAYNAK VE YÖNTEM SORUNU ÜZERİNE*

Ahmet YAMAN

Prof. Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı

İnsan hayatının davranış/amel boyutuyla ilgili alanlarda dinin ne dediği veya ne beklediği konusu, İslam inancının her bir mü'minden önemsenmesini istediği bir husustur. Mü'min bu boyutla ilgili dînî hükümleri ya bizzat kaynağından ve usûlüne uygun bir istidlâl ile çıkarır ve bilir yani ictihad eder; ya da bu işlemi yapabilecek kudretteki birine yani müctehide sorarak öğrenir.

Sorular dînî olunca, cevaplarının da dinin ana kaynaklarına dayalı ve sahibinin maksadı istikametinde olması beklenir. Bunlardan birisini göz ardı eden bir iftâ eylemi, her zaman şu ikazlara muhatap olacaktır:

“Sadece dillerinizin yalan yere nitelemesiyle ‘Şu helaldir, bu haramdır’ diyerek Allah adına yalan uydurmayın! Çünkü Allah adına yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.”¹

“De ki: ‘Rabbim ancak, açık ve gizli utanç verici davranışları, her çeşidiyle günahı ve haksızlığı, hakkında hiçbir delil indirmedeği herhangi bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve bilmediğiniz şeyi Allah’a izafe etmenizi yasaklamıştır.’”²

“...Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; bunları aşmayın! Kim Allah’ın belirlediği sınırları ihlâl ederse, işte onlar zalimlerdir.”³

“Bir kimseye ilmî dayanaktan yoksun olarak fetva verilirse bunun günahı sadece bu fetvayı verene döner.”⁴

Şu halde müftî, aslında din ve onun sahibi olan Allah adına konuşmakta; O’nun verdiği vekâlete dayanarak imza atmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö. 751/1350) benzetmesiyle “Krallar adına imza atmak, değeri inkâr ve şerefi göz

* Bu yazı, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 11-13 Aralık 2009 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen “Dînî Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı”nda sunulan tebliğe dayanmaktadır.

¹ Nahl 16/116.

² A’râf 7/33.

³ Bakara 2/229.

⁴ Ebû Dâvûd, “İlim”, 8; bkz. Dârimî, “Mukaddime”, 20.

ardı edilemez bir konum ise âlemlerin Rabbi adına imza atmak acaba nasıl bir makamdır?"⁵

Aynı gerçeği Şâtibî de (ö.790/1388) şu cümlelerle vurgular: "Müftî, tıpkı Nebî gibi Allah'tan haber veren; mükelleflerin eylemlerine kendi ictihadının sonucuna göre şeriatin hükmünü verip altını imzalayan, yine Nebî gibi ümmet içinde emirleri yerine getirilen kimsedir. Bu yüzden şu ayette ulû'l-emr diye isimlendirilmiş ve onlara itaat etmek, Allah ve Rasûlüne itaat etmekle birlikte anılmıştır: 'Ey iman edenler! Allah'a itaat edin; Peygambere itaat edin ve aranızda sorumluluğunuzu üstlenenlere de itaat edin!'⁶ Esasen bunun böyle olduğunu gösteren daha pek çok delil vardır."⁷

Şer'î-amelî sorulara cevap vermek demek olan iftânın bir ictihad ameliyesi ve müftînin de bir müctehid olduğunu biliyoruz. Hal böyle olunca herhangi bir ictihad faaliyetinin müracaat edeceği kaynaklar ve hükme ulaşırken takip etmesi gereken yöntem, iftâ için de geçerlidir. Kaynak ve yöntem meselesinin bütün boyutlarına burada uzanmamız mümkün olamayacağından tebliği, yakın zamanlarda verilen bazı fetvalarda gördüğümüz tartışmaya açık kimi hususlarla sınırlandıracağız. *Tartışmaya açık* nitelemesi, bizim tesbit ve önerilerimizin de tartışılabilir olduğunun peşin kabulü anlamına gelmektedir. Bu cümleden olarak:

I. Dinin ana kaynaklarının istikrâsı sonucu elde edilen ve literatürde "külliyyât-ı şer'îa" diye isimlendirilen tümel hükümlere göre sorun çözmek, yakın geçmişte ve günümüzde sık görülen bir yöntem haline gelmiştir. Bu yöntem iki şekilde işletilmektedir:

- a. Bir meseleyi, Kur'ân'ın ya da Sünnet'in hemen her durumu bir şekilde kuşatacak genişlikteki genel hükümleriyle cevaplandırmak,
- b. Küllî fıkıh kaidelerinin geniş çerçevesine dâhil ederek çözümlenmek.

Birinci şekilde mesela "*Ne haksızlık edin ne de haksızlığa uğrayın!*"⁸ ayetine dayanarak, tasarruf arzı ile kredi talebini eşitleyen denge faizinin, ya da popüler deyimiyle basit veya düşük oranlardaki piyasa faizinin ribâ sayılmayacağı fetvası verilmiş⁹; ikinci şekilde mesela "*Eşyada asıl olan ibâhaddir*" kaidesine dayanarak ceninin cinsiyetinin belirlenmesine onay verilmiştir.¹⁰

⁵ İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-Muvakkı'n an Rabbi'l-Âlemîn*, 1/9.

⁶ Nisâ 4/9.

⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/179.

⁸ Bakara 2/279.

⁹ Aralarında İzmirli İsmail Hakkı, Şeltût, Hallâf, Senhûrî, Devâîbî ve Süleyman Uludağ'ın da bulunduğu bazı isimler ve bu yöndeki yaklaşımları için bkz. Süleyman Uludağ, *İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir*

Oysa bir şer'î-fer'î mesele, öncelikle doğrudan kendisiyle ilgili tafsîlî delillerle müracaat ederek ve bu delillerin iç bağlantılarını dikkatle kurarak çözümlenmelidir. Fıkıh usûlü, esasen bunu sağlayan bir disiplin olarak teşekkül etmiştir. Bu tesbit, şer'î küllî yargıların hüküm çıkarımında etkisiz eleman sayılacağı anlamına gelmemelidir. Aksine onlar her zaman devrede tutulmalı ve genel tutarlılığı sağlamak görevini üstlenmelidirler. Fakat konuyla ilgili bir özel/tafsîlî delil varsa ki, evveleminde bu araştırılmalıdır, mesele bu özel delil istikametinde ele alınmalıdır. Külliyyât-ı şer'înin önemini sık sık vurgulayan Şâtibî de bu inceliğe işaret eder:

“ Küllî sonuçlar ile özel delilleri beraberce değerlendirmek esastır. Küllî/tümel esası göz ardı ederek cüz'îden hüküm çıkararak nasıl hatalı ise, cüz'î/tikel/tafsîlî delili atlayarak doğrudan küllî esasa dayanan da hatalıdır. Öyleyse her bir meselede ikisini beraberce değerlendirmeye almak gerekir.”¹¹

Burada cüz'î delil ile küllî yargının çatışması halinde ne yapılacağı sorusu sorulabilir. Bu, teknik olarak da önemli bir sorundur ve gönülleri küllîden yana sevk eden bir husustur. Fakat duygusal ve aceleci yönelişlerden önce bu durumda şu ihtimallerin söz konusu olacağı unutulmamalıdır:

a. Cüz'î/tafsîlî delil sübut ve/veya delâlet açısından kat'î ya da ona yakın bir derecede olabilir. Bu halde cüz'î delilin gereği yerine getirilir ve bunun küllî yargıya, kanun koyucu tarafından getirilen bir istisna ya da yine onun tarafından yapılan bir tahsîs olduğu söylenir. Böyle bir işlemin Kur'ân ve Sünnet'te pek çok örneğinin bulunduğu bilinmektedir. İstihân da son tahlilde böyle bir işlemdir.¹²

b. Cüz'î/tafsîlî delil sübut ve/veya delâlet açısından zannî olabilir. Bu durumda o zannî delilin hemen kabulü ya da reddi yerine iyice araştırılması gerekir.¹³ Araştırma sonunda, ümmetin söz konusu delili benimsemiş olması, selefî delil yönünde ikna edici açıklamalar yapmış olması gibi tatmin edici ek dayanaklar bulunabilirse bu cüz'î delil yönünde, değilse küllî ilke doğrultusunda çözüm üretilir.

c. Cüz'î/tafsîlî delil sübut ve/veya delâlet açısından ciddi zaafı taşıyorsa terk edilir; genel tutarlılığı ve yeknesaklığı temin bakımından daha çok imkan sağlayan küllî yargılar esas alınır.

→

Bakış, s. 168-171 ve türlü yerler; İsmail Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, s. 274-365; a.mlf., “Faiz”, *DİA*, 12/122-124.

¹⁰ Ezher ve Mısır Müftülüğü'nün verdiği cinsiyet belirlemenin cevazı fetvası için bkz. *el-Alemü'l-İslâmî*, sy. 2023, Mekke 14 Nisan 2008, s. 6.

¹¹ *el-Muvâfakât*, 3/3-9; 4/163, 168.

¹² İstihânın bu özelliği için bkz. Ahmet Yaman, “İstihân Ne Değildir?”, *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, sy: 8 (2009), s. 169-173.

¹³ Şâtibî, age, ay.

d. Cüz'î/tafsîlî delil, eğer kesin, genel ve kaçınılmaz, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) diliyle ifade edersek "kat'î, küllî ve zarurî" bir maslahatla çatışacak olursa terk edilir ve her açıdan baskın olan maslahat yönünde hüküm verilir.¹⁴

2. Hadis-Sünnet rivayetlerini, diğer derecelendirme esaslarını dikkate almayarak sadece ehl-i hadisin geliştirdiği sened-metin değerlendirme ölçütlerine bağlı kalarak ele alıp onların verdiği sıhhat hükümlerine göre hükmün delili saymak ya da saymamak, günümüz iftâ eyleminin bir diğer problemidir.

Diğer derecelendirme esaslarından kastımız bâhusus, fakihlerin yaklaşım tarzıdır. Ayrıntılara girmeden, fukahanın bir rivayeti sadece sened yapısına, onun ittisâline veya râvî kimliğine göre değerlendirmedini, bunun ötesinde ümmet tarafından kabul edilmiş olmasını, kitlesel amele konu olmasını, ehl-i ilmin benimsemiş olmasını daha çok önemsediklerini belirtelim. Kâsânî'nin (ö. 587/1191) şu tasnifi bunun çok güzel bir ifadesidir:

"Tevâtür iki çeşittir: Birincisi rivayet itibariyle tevâtürdür ki bu, yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri mümkün olmayan bir topluluğun yine böyle bir topluluktan yaptığı rivayettir. İkincisi ise yerleşik amel itibariyle tevâtürdür ki bu, bir şeyin reddedilmeksizin ve hiç itiraz görmeksizin asırlar boyu uygulanması demektir. Böyle bir amel hâkim ve yaygın olduğu için insanlar onu rivayet formunda nakletme ihtiyacı duymamışlardır. Müctehid imamlar da herhangi bir itiraz yöneltmeksizin bu amel yönünde görüş bildirmişlerdir. İşte böyle olan amelî mütevatir de kat'îdir ve bağlayıcıdır."¹⁵

Senedde ittisalın kıymetini abartmakla itham edilen Şâfiî (ö.204/819) bile bu noktada farklı düşünmemektedir: "Âlimlerin çoğunluğu, Nebî'den rivayet edilen mürsel hadisin manasına uygun fetva verilerse bu rivayetin kaynağı sağlam sayılır."¹⁶

Şu halde rivayete sadece mustalahu'l-hadîs açısından bir değer biçip buna göre meseleyi çözümlenmek, beraberinde eksik çözümlenmek riskini taşıyacaktır. Söz gelimi kadınlarla musâfahayı yasaklayan rivayetlerin hadis ilmine göre "zayıf" hatta "mevzû" olduğu bilgisine bağlı kalarak karşı cinsle tokalaşmanın *her durumda* caiz olduğunu söylemek, adem-i cevazi yönünde oluşan fıkıh mirasını ve icma iddialarını¹⁷ bir çırpıda silmeyi sonuçlamaktadır. Tarih kutsal değildir ve miras da ayıklanmadan olduğu gibi alınmaz; fakat bir hüküm üstelik dînî bir arka planla tarih boyunca kâhir ekseriyetin benimsemesine nâil olursa orada durup düşünmek gerekmez mi? "*Sadece dillerinizin yalan yere nitelemesiyle 'Şu*

¹⁴ el-*Mustasfâ*, s. 176.

¹⁵ *Bedâi'u's-Sandî*, 7/331.

¹⁶ Bkz. *er-Risâle*, s. 463 (No: 1270). Ayrıca bkz. s. 431 (No:1184).

¹⁷ Bkz. Abdülkerim Zeydân, *el-Mufasssal fî Ahkâmi'l-Mer'e*, 3/234-239; "Musâfaha", *Mv.F.*, 37/359-360.

helaldir, bu haramdır' diyerek Allah adına yalan uydurmayın!" diyen¹⁸ ve dinini korumayı kendi üzerine alan¹⁹ Allah Teâlâ, kendi dini hakkında bir yanlışın ilk nesillerden itibaren²⁰ yerleşmesine ve bu yanlışın asırlar-nesiller boyu sürdürülmesine izin verir mi?

Değerlendirmeler sırasında bu noktalar üzerinde de düşünmemiz gerektiğini ifadeyle yetinip, ahkâm hadislerine hüküm bina ederken dikkat edilmesini önemsedığımız bazı hususları arz etmek istiyoruz:

a. Bilinen hadis usulü verilerine göre sahih olarak nitelenen bir rivayetin, aksi her zaman için mümkün olmakla birlikte, evveleminde Hz. Peygamber'e (s.a.) âidiyeti peşinen olumlanmalıdır. İlk adımda duygusal bir ilke gibi görünse de bu yaklaşım, hem Yaratıcı tarafından övülen ve razı olunan ilk Müslümanların dinî samimiyet ve gayretleri, hem de Yüce Allah'ın bu dini koruma garantisi ile temellendirilebilecek bir yaklaşımdır. Kendi mesajının tebliğ ve beyanı görevini Peygamber'e veriyorsa, bu görev, mesajı beyan eden diğer unsurların da koruma kalkanı içine alınmasını gerektirir.

b. Yorum ve değerlendirme imkânları bütünüyle tüketilmeden, acül ve aktüel bir akılla sahih hadisler bertaraf edilmemelidir.

c. Bir konuda vârit olan sahih rivayet malzemesi bir araya getirilip birlikte değerlendirilmeden, sadece biri veya birkaçına müracaatla hüküm çıkarılmamalıdır.

d. Güç bir iş olmakla birlikte vürûd sebepleri ve tarihsel ortam tespit edilebiliyorsa bu verilerle birlikte o rivayet, maksat yorumuna tâbi tutulabilir.

e. Yerel ve dönemselsel örf ve âdetlere bağlı olarak vârit olduğu bilinen haberler, kendi bağlamlarıyla anlaşılmalı, evrensel ve ebedî mesajlar olarak takdim edilmemelidir.

f. Rasûl-i Ekrem'in tasarruflarını, onun taşıdığı farklı kimliklere göre sınıflayan sonraki yaklaşımlar, dakik bir nazarla yeniden ele alınmalı ve hukukî yorum faaliyetlerinin imkân verdiği ölçüde istifadeye sunulmalıdır.

g. Hz. Peygamber'den aynı mahiyette ama farklı lafızlarla yapılan rivayetleri tek bir olay ve dolayısıyla, ondan sadır olan tek bir davranış ya da söz olarak görmek doğru olmayabilir. O'nun (s.a.) aynı içeriği farklı lafızlarla ikinci, hatta üçüncü defa buyurmuş olması ihtimali unutulmamalıdır. Dolayısıyla lafız farklılıklarını ön plana çıkarıp o rivayetin muzdarip veya şâz olduğu etiketi hemen vurulmamalıdır. Mezkûr ilkenin bir ayrıntısı olarak mesela bilhassa ibadetlerle ilgili farklı

¹⁸ Nahl 16/116.

¹⁹ Hicr 15/9.

²⁰ Bkz. Muhammed R. Kaleci, *Mevsû'a Fıkh Ömer b. el-Hattâb*, s. 21; a.mlf., *Mevsû'a Fıkh Abdillâh b. Ömer*, s. 662.

uygulamaları yansıtan rivayetlerde mutlaka tek bir uygulamaya ulaşma gayretine girilmeyip, bunun ibadete renk katan bir çeşni olarak görülmesi düşünülmelidir.

3. Fetva verilirken, sadece şeklî-zâhirî ve lâfzî tutarlılığın esas alınıp, bunun yanında en az bunlar kadar önemli olan dinin hedeflediği *ahlâkî kişiliği geliştirme duyarlılığı* ve bununla bütünleşmiş *külfî bir tutarlılık kaygısının* hesaba katılmadığı görülmektedir. Ne demek istediğimizi, biri eski diğeri yeni olan iki fetva örneği ile açıklayalım:

Kendi aralarında bazı yaklaşım farkları olmakla birlikte Hanefiler, Hz. Peygamber'in (s.a.) "*Allah helâl kılan erkek ile kendisine helâl kılan erkeğe lanet etsin!*"²¹ buyruğunun murad ve maksadını hiç hesaba katmayıp sırf hıl=helâl olma kökünden gelen kelimelerle (muhalil ve muhallem leh) hükmü beyan etmesini ve salt irade beyanı teorisini öne sürüp hulle nikâhını caiz görmüşlerdir.²²

Günümüzde özellikle Körfez ülkelerinde görülen ve tarafların ayrı evlerde yaşayıp evlilik aktinin hukukî gereklerini kendi istekleriyle ıskât ederek sadece cinsel ihtiyaçları için bir araya gelmeleri anlaşması üzerine kurulan misyâr nikâhı (نكاح المسيار) bazı müftülardan onay almıştır.²³

Her iki fetva da sadece şeklî uygunluğu esas almış; iffet, istikrar, sevgi, rahmet, akrabalık gibi dinin, aile kurumu ve nikâh ile amaçladığı güzellikleri bir tarafa bırakmıştır. Dahası böyle girişimlerin doğuracağı ahlâk zafiyetini ve dolayısıyla bunun fertler ve hatta toplumlar üzerindeki çözücü ve bozucu etkilerini göz ardı etmiştir. Nitekim bu önemli ahlâk unsurunu hesaba katmadan verilen fetvalar, bir adım sonra "yaz nikâhı" diye çevirebileceğimiz *zevâcû'l-misyâf/ez-zevâcû's-sayfî*lere ve *zevâcû'l-frend*'lere İslam toplumlarında rastlanmasına sebep olmuştur. Öyle ki, artık katalog üzerinden seçilen eşlerle kısa süreli evlenmeler görülür olmuştur.²⁴

4. İftâ görevinin sadece şer'î hükmü vermekle sınırlı olduğu zannedilmektedir. Oysa iftâ sorumluluğunu üstlenen kişi, hükmünün ve fetvasının ne tür so-

²¹ Ebû Dâvûd, "*Nikâh*", 15; Tirmizî, "*Nikâh*" 28; Nesâî, "*Talâk*", 13.

²² Serahsî, *Usûl*, 1/131; Merğînânî, *el-Hidâye*, 3/177; Zeylâî, *Tebyînü'l-Hakâik*, 2/259.

²³ Cevâz verenler arasında Mısır'ın en yüksek fetva makamı olan Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye (2007 yılındaki 5. celse 135 nolu karar), Mekke (Râbita) merkezli el-Mecmau'l-Fikhiyyü'l-İslâmî (18. Devre karar) gibi kurullar ile Muhammed Seyyid Tantavî, Yusuf Karadâvî, Vehbe Zühaylî, Ali Cumu'a, Abdülmecîd Zindânî ve merhum Abdülazîz b. Bâz gibi âlimler de bulunmaktadır. Bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=jPZBGUC23M> (06.12.2009); <http://www.gllg.com/vb/t65690.html> (06.12.2009). Kapsamlı ve eleştirel bir çalışma olarak bkz. Abdülmelik b. Yusuf el-Mutlak, *ez-Zevâcû'l-Örfî Dâhile'l-Memleketü'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye ve Hâricehâ*, tür.yer.

²⁴ Bu tür rezaletleri, özellikle Batı ülkelerinde öğrenci olmak, sürekli seyahat eden iş adamı olmak gibi gerekçelerle onaylayan bir fetva için bkz. "Zevâcû'l-Frend (Friend): Nikâh lâ Sifâh", *el-Müstakbelü'l-İslâmî*, sy: 148 (2003), s. 28.

nuçlara yol açacağını hesap etmelidir. Kaynaklarımızın *i'tibâru'l-meâl* diye isimlendirdiği bu hassasiyet, aslında dinin kendisinin de gözettiği bir amaçtır.²⁵ Şâtıbî'nin diliyle söylesek "müctehit, mükelleflerden sâdır olan bir fiile, bu fiilin doğurabileceği sonuçları göz önüne almadan hemen hüküm vermemelidir."²⁶

Bunun için müftînin sadece şer'î nasları ayrıntılı bir şekilde ustaca kavrayan bir hukukçu olması yetmez; aynı zamanda hem insanlar ve psikik özellikleri, hem de toplumsal olaylar/ilişkiler ve sonuçları üzerinde mâhirâne bilgisinin olması gerekir. Bu konularda eksiği varsa, fetva vermeden önce bilirkişilerin uzmanlığına müracaat etmelidir.

Taşıyıcı annelik uygulamasına verilen cevâzi²⁷ burada örnek olarak hatırlayabiliriz. Çok genel bir bakış ve ma'al fânk (hatta fevânk) bir kıyasla sütanneliğe benzetilerek verilen fetva, bunun doğuracağı gerek duygusal ve toplumsal, gerek hukukî ve tıbbî birçok sıkıntıyı hesaba katmamış görünmektedir.

5. Sâlih selefimizden bize intikal edip fıkıh mirasımız içinde bulunan icthadların, dayanak sorgulamasına ve yöntem eleştirisine tabi tutulmadan *asil/mak'sûn aleyh* kabul edilip gereğince fetva verilmesi, müzakereye açacağımız bir başka sorunu teşkil ediyor.

Bilindiği üzere icthad, şer'î hükmü tespit sadedindeki *zandan* ibarettir²⁸ ve sahabe ve tabiûn da dâhil olmak üzere müctehidlerin verdiği hüküm ve fetvaların 9/10'u rey ve icthadla elde edilmiş olup haklarında açık nass bulunmamaktadır.²⁹ Dolayısıyla fıkıh doktrininde bulunan hükümler, ilgili olduğu konuyu nihaî olarak çözüme kavuşturan ve ilânihaye doğrulanmış sonuçlar olarak görülmemelidir. İctihadî bilgi, a priori yani önsel/bedîhî değildir, aksine tahrîce bağlı zannî bilgidir.

Hal böyle olunca her bir icthad, kaynak ve yöntemi açılarından ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalı; sırf vaktiyle ehlinden sudûr etmiş olması cihetiyle fetvaya ve amele mesned kılınmamalıdır. Selefin fetvaları karşısında onları nass telâkki edip eleştiriden muaf tutmak nasıl yanlış ise, sahiplerini küçümseyip onlara

²⁵ Mesela bkz. En'âm 6/108; münafıkların öldürülmemeleri ve sebebi hakkında bkz. Buhârî, "Menâkıb", 8; "Tefsîru Sûrati Münâfikûn", 5; Müslim, "Bir", 63; Kâbe'nin yıkılıp ilk temelleri üzerine yeniden inşa edilmemesi ve sebebi hakkında bkz. Buhârî, "Hac", 43; "Enbiyâ", 10; Müslim, "Hac", 398-399; mes-cide bevleden bedevîye ilişilmemesi ve sebebi hakkında bkz. Buhârî, "Edeb", 35; Müslim, "Tahâra", 98,100.

²⁶ Şâtıbî, age, 4/140-141.

²⁷ Belli şartlarla kayıtlı olan iki ayrı fetva için bkz. Karaman, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak* 3, s. 123-124; <http://e-ilahiyat.com/content/view/full/697/260/> (05.10.2008). Gazete haberlerine göre İran'da bazı mollalar, cenin bankası oluşturulup çocuk sahibi olamayanların, başka bir aileye ait olan dondurulmuş cenini buradan alarak taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olabilmelerine cevaz vermişleridir. Bkz. *Yenişafak Pazar*, 02 Mart 2008, s. 6; <http://www.yenisafak.com.tr/pazar/?t=02.03.2008&c=29&i=103189> (03.03.2008).

²⁸ Bkz. İbnü's-Sübkî, *Cem'u'l-Cevâmi'*, s. 118; İsnevî, *Nihâyetü's-Sûl*, s. 394.

²⁹ *el-Burhân*, 2/768.

kıyayı bütünüyle kapatmak da o denli yanlıştır. Bunların yanında bir başka yanlış da, usûl-i fıkıh ilkelerine göre³⁰ değil de o anda işimizi görmesi esasına göre keyfî bir ayıklamayla mirasyedi davranışı sergilemektir.

Karâfî'nin (ö. 684/1285) "Kitaplarda yazılı olanlar karşısında donup kalmak, dini anlayışta bir sapma ve Müslüman âlimlerle selefin maksatları konusunda bir bilgisizlik demektir. Müctehitlerden sâdır olan her fetvaya uymak ve her ictihatla amel etmek caiz değildir. Aksine her mezhepte öyle meseleler vardır ki, bunlar iyiden iyiye araştırıldığı zaman bu konularda o mezhep imamının taklit edilmesinin mümkün ve caiz olmadığı görülür"³¹ şeklindeki tespitleri, tam da bizim söylemek istediklerimize tercüman olmaktadır.

6. İftâ eylemi bir ictihad olduğuna göre bunda *telfik* düşünülemez. Zira bir fer'î meselede birden fazla müctehidin görüşünü birleştirmek demek olan *telfik*, amelde bahis konusu olur ve dolayısıyla müftînin değil mukallidin sorunudur.

Müctehid müftî, değişik unsurları ya da parçaları olan bir meselenin her bir boyutunu bağımsız olarak ele alır ve benimsediği kaynak-yöntem teorisine göre o parçalara ilişkin hükmü tesbit eder. Zira mesela başı meshetmek, organları yıkarken ovmak gibi eylemler abdest bütünü içinde; küçükleri evlendirmek, veliyi gerekli görmek, şahitlik gibi eylemler nikâh bütünü içinde anlamlı olsa da, bütünü parçaları bağımsız kimliğe sahip olup bağımsız birer şer'î hükme bağlanırlar. Parçaların her birine ictihad, tahrîc ya da tercih yoluyla bağladığımız hükümlerin farklı mezheplerce benimsenmiş olması bizim bu meselede *telfik* yaptığımız anlamına gelmez. Olsa olsa ictihad ya da tercihimizin onlarla bir noktada buluşması anlamına gelir.

Dolayısıyla fetva veren kişi ya da kurum her bir parçayı bağımsız bir incelemeyle hükme bağlayınca kimilerince eleştirilen *telfik* işleminden de uzak kalmış olacaktır.

7. Tahrîc ve tercih yoluyla da olsa iftânın son tahlilde bir ictihad olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, hükmün ilkten istinbâti olan teknik anlamdaki ictihad ile, çıkarılan hükmün o anda cevabını aradığımız soruya indirgenmesi demek olan iftânın birbirinden ayrı nitelik ve yeterlilikleri vardır. Söz gelimi ictihad daha çok bireysel ve akademik bir işleve sahipken iftâ, kurumsal ve pratik bir yönü çağrıştırmaktadır. Bu bakımdan fetvanın bireylerden önce sorumlu kurullar tarafından verilmesi üzerinde düşünülmelidir. Ortak akıl gücünü de içinde barındıran bir kurul marifetiyle verilen fetva, hem olası bireysel hatalara karşı bir güven duygu-

³⁰ Mesela bkz. Serahsî, *Usûl*, 2/249-250, 253; Zencânî, *Tahrîcül-Furû*, s. 376-377; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhîr*, 6/130.

³¹ *el-Furûk*, 1/177; 2/109-110; *el-İhkâm*, s. 73.

sunu hem de müsteftiler açısından sosyo-psikolojik bir kabul zeminine sahip olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- el-Alemü'l-İslâmî*, sy. 2023, Mekke 14 Nisan 2008.
 Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh (478/1085), *el-Burhân*, Kahire 1400.
 Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed (505/1111), *el-Mustasfâ*, Beyrut 1993.
 İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakkî'in an Rabbi'l-Âlemîn*, Beyrut 1991.
 İbnü's-Sübkî Tâceddin (771/1370), *Cem'u'l-Cevâmi'*, Beyrut 2001.
 İsnevî Cemaleddin (772/1370), *Nihâyetü's-Sûl*, Beyrut 1999.
 Kaleci, Muhammed R., *Mevsû'a Fıkh Ömer b. el-Hattâb*, 1981, yy.
 _____, *Mevsû'a Fıkh Abdullâh b. Ömer*, Beyrut 1986.
 Karâfî, Şihâbüddin (684/1258), *el-Furûk*, Beyrut ty.
 _____, *el-İhkâm*, Kahire 1989.
 Karaman, Hayreddin, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak 3*, İstanbul 2002.
 Kâsânî, Alâuddin (587/1191), *Bedâ'î'u's-Sandî*, Kahire 1910, 7/331.
 Merğînânî, Burhânüddin (593/1197), *el-Hidâye*, İstanbul 1986.
 "Musâfaha", *Mv.F.*, Kuveyt 1997, 37/359-360.
 Mutlak, Abdülmelik b. Yusuf, *ez-Zevâcü'l-Örfî Dâhile'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye ve Hâricehâ, Dâru'l-Âsime*, Riyad 2006.
 Özsoy, İsmail, *Faiz ve Problemleri*, İzmir 1993.
 _____, "Faiz", *DİA*, 12/122-124.
 Serahsî, Şemsüleimme (483/1090), *Usûl*, Beyrut 1993.
 Şâfî, Muhammed b. İdris (204/819), *er-Risâle*, Kahire 1979.
 Şâtîbî, Ebu İshâk (790/1388), *el-Muvâfakât*, Beyrut 1991.
 Uludağ, Süleyman, *İslamda Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*, İstanbul 1988.
 Yaman, Ahmet, "İstihsân Ne Değildir?", *Usûl İslam Araştırmaları Dergisi*, sy:8 (2009), s. 169-173.
 Zencânî, Mahmud b. Ahmed (656/1258), *Tahrîcü'l-Furû*, Beyrut 1979.
 Zerkeşî, Bedreddin (794/1392), *el-Bahrü'l-Muhîr*, Kuveyt 1988.
 "Zevâcü'l-Firend (Friend): Nikâh lâ Sifâh", *el-Müstakbelü'l-İslâmî*, sy: 148 (2003).
 Zeydân, Abdülkerim, *el-Mufassal fî Ahkâmî'l-Mer'e*, Beyrut 1994.
 Zeylâî, Fahreddin (740/1342), *Tebyînü'l-Hakâik*, Bulâk 1315.
<http://e-ilahiyat.com/content/view/697/260/> (05.10.2008).
<http://www.g111g.com/vb/t65690.html> (06.12.2009).
<http://www.yenisafak.com.tr/pazar/?t=02.03.2008&c=29&i=103189> (03.03.2008).
<http://www.youtube.com/watch?v=ljPZBGUC23M> (06.12.2009).

ÖZET

Günümüz İftâ Ömekleri Bağlamında

DİNÎ SORULARI CEVAPLANDIRMADA KAYNAK VE YÖNTEM SORUNU

Gerek bireysel gerek toplumsal nitelikteki şer'î-amelî sorulara cevap vermek demek olan iftâ, son tahlilde bir ictihad ameliyesidir. Hal böyle olunca herhangi bir ictihad faaliyetinde müracaat edilecek kaynaklar ve hükme ulaşırken takip edilmesi gereken yöntem, iftâ için de söz konusudur. Dînî sorumluluklar açısından son derece önemli olan bu kaynak ve yöntem meselesi, İslam âlimlerince öteden beri büyük bir duyarlılıkla ele alınmıştır. Konunun bütün boyutlarını burada kuşatmamız mümkün olmayacağından bu tebliğde, yakın zamanlarda verilen bazı fetvalardan hareketle, tartışmaya açık gördüğümüz kimi sorunlara işaretlerle yetinilecektir.

ABSTRACT

PROBLEM OF METHOD AND SOURCE IN RESPONSE TO RELIGIOUS QUESTIONS IN CONCERN WITH CONTEMPORARY FETWA EXAMPLES

al-ifta which means to give answers to the religious-practical questions of individual and social character is eventually a legal conviction process. In this respect, the necessary method that should be followed in order to receive a legal decision and the sources that should be referred in any legal conviction process are in question for al-ifta as well. For a long time, the Muslim scholars have sensitively examined the matter of source and method which is very important from the perspective of religious responsibilities. Since it is not possible to examine this matter in detailed in this paper, it will be dealt only with some contraversial questions starting with some contemporary fetwas.

في ضوء نماذج الإفتاء الحديثة

مشكلة المصدر و المنهج في الإجابة عن الأسئلة الفقهية

الإفتاء بمعناه الإجابة عن الأسئلة الشرعية العملية – فردية كانت أو اجتماعية – هو اجتهاد في التحليل النهائي. لذلك يعتبر فيه من المصادر والمناهج التي يتوصل بها الى استنباط الأحكام ما يعتبر في الاجتهاد ذاته. فقد عني علماء الدين بمشكلة مصادر الإفتاء ومناهجه منذ القديم من حيث مسؤولياتهم الدينية. فنكتفي في هذه المحاضرة بإلقاء الضوء على بعض المشاكل المتعلقة بموضوع المصدر والمنهج الذي نراه في الفتاوى الحديثة بغض النظر عن كله بسبب وسعة نطاق المسألة وأبعادها.